

ראש השנה ב

משה שווערד

1. ספר שפתי חכמים

באחד צניסן ר"ה לנולאכים ולרגלים וכו'. לכאורה נאחר ששם ונס' זו ר"ה, לפי שעיקר' על קדושת יום הדין הקדוש דר"ה שהוא צתשרי (פני יהושע לקונן ע"ז ע"צ ד"ה ח"ר), וכרנצ"י (לקונן ח' ע"צ), ח"כ הוי לריך להתחיל, די ראשי שנים הן ז"א' צתשרי ר"ה לשנים וכו', וצפרט לספר סמוכים לעולה, שכי שקרא הונסי' ראש השנה, לי יחיד, ולא ראשי השנים, לפי שצרה נצרה האדם, וצו נדון וכל הצדאים ננשכים אחר דין האדם שנצרה הכל לנורך האדם, וראי' לדבר שאף התחלת הצריחה היה צכ"ה צאלול, והאדם נצרה ציום הששי, שהוא ח"י צתשרי, וצכל זאת לא נקרא ר"ה, אלא ציום צריחה האדם, ע"י צפס"ח (לקונן כ"ז ע"א) לגנרי ד"ה כונאן, ח"כ ודאי היה לריך להתחיל צאי צתשרי וכו'. ואפשר שמתחיל צאי צניסן, לפי שגם צתורה, מקדים להתחיל צכ"ו צחדש הראשון שצו פסח, רגל ראשון שחגגו ישראל צ"ו, וסוף (שנות כ"ג ט"ו וסס ל"ד י"ח ויקרא כ"ג הי צונצר כ"ח ט"ז דצרים ט"ז ח"י). ובוה ודויק ג"כ נשנה (לקונן ט"ז ע"א) שמתחיל צפסח על הצורה וכו' וכן נשנה (לקונן י"ח ע"א ולקונן כ"א ע"צ) שמתחיל על ניסן וכו', וכן נשנה (מגילה לי ע"צ) צפסח קורין וכו' צעלרת וכו' עיי"ש. ובדרך אגדה י"ל שהתחיל ונס' ר"ה, צר"ה לנולכים, ללמד גדול. אינות יום הדין דר"ה, דהא ענין דר"ה לנולכים הוא נשום שנוס ונכות, שלא יקפיד, וח"כ לא ונמד קר"ה, חס ופני שנוס ונכות צו"ד שלא יקפיד קו, ופני שנוס ונכות שנים שלא יקפיד ציום הדין, על אכ"כ. וכן לרגלים דהיינו פסח (כדלקונן די ע"א) דח"ר חסדא וכו' עיי"ש, יש לו שייכת גדול לראש השנה יום הדין, כי זכאי וחיצ ציום הדין דר"ה, תלוי צפסח, כדאית' צסס גורי הר"ז"ל הצהר ונשטהו חותן צפסח, כ"ל וכל קטא כל השנה. והיינו דכתיב (שנות י"צ י"ז) ושנחתם את הנלות וגו', ופרש"י ח"ר יאשי' אל תהי קורא את הנלות אלא את הנלות וכו' עיי"ש, ר"ל דהא דע"י שתשנורו הנלות, תצו שתשנורו את הנלות. והיינו דכתיב צפסח (שנות י"ג י) ושנחת את החוקה הזאת לצועדה, ר"ל לשנוור הפסח צזננה וכוונתה, כדי לצכות ע"י לינוים יונינה ר"ל לכל השנה, וע"י צפס"ח (לקונן די ע"א) לגנרי ד"ה רגל :

2. רש"י מסכת ראש השנה דף ב עמוד א

ארבעה ראשי שנים, למלכים - רגילים היו למנות זמן שטרותיהם לשנות המלך, משנה שעמד בה המלך, כדאמרינן במסכת גיטין (פ, א) משום שלום מלכות, וקבעו חכמים אחד בניסן לתחלת שנתו, ואפילו עמד בשבת או באדר כלתה שנתו משהגיע ניסן, ויתחילו למנות לו שנה שניה.

3. תוספות מסכת ראש השנה דף ב עמוד א

למלכים - פ"י בקונטרס משום שלום מלכות ואינו דהכא למלכי ישראל קמיירי ודוקא גבי גיטין אמרינן הכי פרק הזורק (גיטין ד' פ. ושם) אמר עולא מפני מה תקנו מלכות בגיטין משום שלום מלכות וגבי גיטין פסולין ודאי אפ"י מלכות שאינה הוגנת כמלכות מדי ויון אבל מתנ"י דהכא פירוש לשטרות ובפ"ק דע"ז (ד' י). אמרינן דבגולה אין מונין אלא למלכי יון בלבד ומסקינן נמי התם דלמלכים דהכא למלכי ישראל וכן אמרינן לקמן (ד' ג.) בגמרא

לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי אומות העולם מתשרי מנינן וצריך לפרש דאין צריך שלום מלכות אלא בגט אשה לפי שהוא דבר גדול ומילתא דחשיבות לפי שעל ידי גט מותרת לכל אדם וחשיב משאר שטרות.

4. שערים מצויינים בהלכה

ובמס' ע"ז (י.) שחולק על התוס' ולי נראה להסביר, דלכאורה יש לדקדק דהו"ל למימר משום כבוד מלכות, ומאי שלום מלכות יש בזה. וי"ל עפמש"כ בפני יהושע, דמקודם היו רגילים ישראל למנות השטרות לפי מלכיהם, וכן האומות היו רגילים כן, ולאחר שגלו הוכרחו ישראל לכתוב לפי זמן מלכי האומות, והיינו שלום מלכות, עכ"ד. והנה בשאר שטרות רגילין לסיים "והכל שריך

וקים", אבל בגט מסיימין "כדת משה וישראל", ואם לא יזכירו כלום מהם יחשדו שאין אנו מתחשבין בהם כלום, ולכן דוקא בגט הם מקפידין, ולא בשאר שטרות.

5. פני יהושע על ראש השנה דף ב/א

ולענ"ד מעולם לא עלה על דעת רש"י לפרש טעמא דמתניתין בהא דקתני למלכים דהיינו משום שלום מלכות. אלא ראייה הוא דקמייתי לדבריו במה שפירש דהא דקתני למלכים היינו לפי שהיו רגילין למנות זמן שטרותיהם לשנות המלך, ועל זה מיייתי שפיר מדאמרינן בגיטין שתקנו משום שלום מלכות ואי לאו שמקודם זה היו ישראל רגילין למנות שטרותיהם למלכיהם וכן האומות היו רגילין בכך א"כ מאי שלום מלכות שייך בזה. אלא על כרחך שמקודם היו רגילין בכך וא"כ לאחר שגלו היו ישראל צריכין לכתוב למלכי האומות שהיו כפופין תחת ידם והיינו שלום מלכות דאל"כ יאמרו שאין מלכי אומות ההם נחשבין בעינינו מדאשתנו ממנהגם ממה שהיו נוהגין לכתוב מקודם שטרותיהם למלכים וזה ברור בכונת רש"י. ומה שדקדקו התוספות עוד יבואר בסמוך מלשון התוספות וק"ל:

6. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ראש השנה דף ב עמוד א

מעשר בהמה משנה לחברתה לשי' הרמב"ם ובקושית הטו"א

באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה. ופירש"י שאין מעשרים מן הנולדים בשנה זו על הנולדים בחברתה וכו'. וכתב הרמב"ם (בפ"ז מהלכות ביכורים ה"ה) ויראה לי שאם עשר בהמה משנה אל שנה ה"ז מעשר מפני חומרות הקדשים שהרי לא הקפידה תורה על מעשר בהמה בפירוש שיהיה שנה שנה ועיי"ש בלח"מ.

והקשה הטור"א באבנ"מ הא כל הני ראש השנה דחשיב במשנתנו מעכב בדיעבד למילתיה דאמרינן בגמ' [ז' ב] דמש"ה לא חשיב תנא דידן א' בניסן ר"ה לתרומת שקלים להביא קרבנות ציבור מן החדש כיון דאם הביא מן הישן יצא לא פסיקא והשתא ה"נ אי בדיעבד מעשר בהמה משנה לחברתה בדיעבד שפיר דמי לא הוה ליה לתנא למיחשביה בין ר"ה.

7. מרומי שדה מסכת ראש השנה דף ב עמוד א

אלא צ"ל דגם הרמב"ם ז"ל מודה דאינו קרב. ודוק בלשונו שם בהל' בכורות, שכתב מפני חומרת הקדשים, ואי דמותר להקריב הרי זה קולא. אלא כוונתו היא דאסור בגיזה ועבודה כשאר פסולי דאורייתא, וירעו עד שיסתאבו. וממילא מתורץ קושית הגאון ז"ל הנ"ל, דכאן אפילו בדיעבד לאו כלום הוא לענין הקרבה:

8. ספר עבודת ישראל - פרשת ראה

עשר תעשר את כל תבואת זרעך. הנה אדמו"ר הצדיק מורינו אלימלך זצ"ל פירש דרך רמז מה שאמרו חז"ל (י"ה ב.) באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה, רבי אלעזר ורבי שמעון אומרים באחד בתשרי. דאימא בזה"ל דמעשר רומז ליראה, כי ייראה כנודע. והנה דעת התנא קמא מי שמתנהג כל השנה בדרך הכסילים רק בר"ח אלול הוא מתעורר לתשובה וליראת הש"י, הוא כמו הבהמה שאין לו דעת אדם, וזהו שאמרו באחד

באלול ראש השנה למעשר בהמה, שאז מי שיש לו דעת בהמה מתעורר ליראה הנרמז במעשר. כי מי שהוא בבחינת אדם ירא השי"ת כל השנה כולה. ורבי אלעזר ורבי שמעון אומרים באחד בתשרי, פירוש שמי שמתעורר על כל פנים בר"ח אלול הוא גם כן בבחינת אדם, אבל מי שממתין עד באחד בתשרי והוא ראש השנה יומא דדינא דכולי עלמא ואז רק משיג היראה הוא מעשה בהמה, כי על כל פנים צריך לדרוש שלשים יום קודם ודפח"ח:

9. ספר בני יששכר - מאמרי חדש שבט - מאמר ב

ראש השנה לאילנות: בו יתבאר מאמרים שונים מענין ט"ו בשבט שהוא ראש השנה לאילנות: (א) מתניתין [ר"ה ב.] באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי ובית הלל אומרים בט"ו בו, ע"כ. **הנה אומרו כדברי בית שמאי בכ"ה**, על פי הפשט יש לומר דהנה בגמרא [שם ז ע"ב] הביאו ברייתות דיש עוד כמה ראשי שנים, ט"ו בניסן ראש השנה לעומר, וחג השבועות ראש השנה לשת"י הלחם, ומתוך שם כמה תירושים מה שהתא דידן לא קחשיב, ולחד תירוץ דתנא דידן לא קחשיב רק ארבעה ראשי שנים שהן בראשי חדשים, ומקשי אחד בשבט כבית שמאי, ומתוך דהכי קאמר, ג' לדברי הכל והרביעי פלוגתא דבית שמאי ובית הלל, ולפי זה הוא בדקדוק נכון, מתחיל התנא ארבעה ראשי שנים הם (בארבעה ראשי חדשים) ומונה אותן אחת לאחת, עד שמגיע אל אחד בשבט (אמר) כדברי בית שמאי, זה הוא רק אליבא דבית שמאי, משא"כ לבית הלל אינן רק שלשה ראשי שנים בראשי חדשים, והוא נכון על פי הפשט לפי התירוץ הזה בגמרא, ויתבאר אי"ה דרכים אחרים:

10. ספר קול אליהו על אגדות על הש"ס

ראש השנה (דף ב' ע"א) במשנה באחד בשבט ר"ה לאילן כדברי ב"ש, ע"י בגמרא, והכי פירושו, דלכאורה אמאי לא אמר דברי ב"ש [בלא כ'], אך דרב אשי תירץ לקמן (דף ה') ד' ראשי שנים הם שהן בארבעה ראשי חדשים. לזה אמר הכא כדברי ב"ש אבל אליבא דב"ה ליכא ד' ר"ה בראשי חדשים אלא ג' דלאילן בט"ו בשבט. (אמרי נועם):

11. ספר רמתיים צופים - סימן ד

ג] באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי בית הלל אומרים בחמישה עשר בו (ראש השנה ב'). אחר התפילה בפרשת בא אמר **שיש לדקדק דהוה ליה למימר: דברי בית שמאי. ואמר שבאחד בשבט הואיל משה באר את התורה וגו' ואז מתעורר השגת תורה שבעל פה ואמר שמכיר חידושים של תורה שקודם אחד בשבט ומה שאחר אחד בשבט. ותורה שבכתב הוא האילן ותורה שבעל פה הם הענפים והפירות שגדלים ויונקים מתורה שבכתב** כמו שאמרו חז"ל (תענית ט'). מי איכא מידי דלא רמיזא באורייתא. וכמו שברוחניות ובשכליות התורה הוא ראש השנה לאילנות באחד בשבט כמו שנאמר (דברים א', ה') בעשתי עשר חודש באחד לחודש וגו' בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר. היינו תורה שבעל פה והוא ראש השנה. **כן בגשמיות הוא ראש השנה שמתחילין האילנות להוציא הפירות באחד בשבט. כי הכל נברא**

בתורה ועיין בספר הישר לרבינו תם שכתב כי העולם הוא כאילן הפוך ומתוך הענפים נבין השורש עיין שם אם כן מעולם התחתון נבין העליון: ואמרו חז"ל בנדרים (ל"ח) שפלפולא דאורייתא נתנה הקב"ה למשה רבינו כלכל והוא נהג בה טובת עין ונתנה לישראל. אם כן כל תלמיד חכם המיוחד מחבירו נשמתו קרובה יותר למשה רבינו ע"ה. ואיתא דבית שמאי הוה מחדדי טפי ולכן היה צריך הבת קול לפסוק הלכה כבית הלל שאם לא הבת קול כפי הדין היה הלכה כבית שמאי. והם קיבלו ממש רבינו ע"ה החידוד והפלפול שהוא ממת הגבורה כמאמרם (סנהדרין כ"ד). שהמיוחד נקרא עוקר הרים שהוא מדת גבורה ודין. וענין החידוד הוא גם כן מזה שהוא עומק הדין והוא נעלם ולכן הדין נקרא א-להים. ולכן אין הלכה כמותם כמאמר המדרש (בראשית רבה י"ב, ט"ו) ראה שאין העולם מתקיים ושיחף וכו'. ובית הלל היו מצד החסד ולכן הלכה כמותם כמאמר (תהלים פ"ט, ג') עולם חסד יבנה וגו' המנהג עולמו בחסד. ועיין במגלה עמוקות שרמזו משה ראשי תיבות מחלוקת שמאי הלל. **לזה השורש שהתחיל להתנוצץ התורה שבעל פה לפי שיטת בית שמאי המיוחדים היה באחד בשבט כי הרגישו אף דבר שאין מגולה כלל יותר מבית הלל כיון שהיו קרובים לנשמת משה רבינו ע"ה כנ"ל. ולכן קבעו ראש השנה הלכה באחד בשבט. כי באמת היניקה והגידול מתחיל בטבע באחד בשבט אבל היה עדיין בעולם מאוד וכפי מדתם הרגישו בזה כנ"ל: וזהו שאמרו באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי. כפי שורשם ומדתם שהרגישו מקודם. אבל הבית הלל שהיה מצד החסד היה הרגשת הארתם בט"ו בשבט**

שקצת נגלה יותר. והיה במילוי הלבנה. ומיילא ראש השנה לאילנות גם כן בט"ו בו שמתגלה קצת היניקה וזה המשיכו לכל תלמידי חכמים שבכל דור ודור. ולכן רמזו במשנה הלשון כדברי בית שמאי. כי בודאי כל ההלכות שהיו אומרים יצא ממדרגה הנ"ל שהיו מחודדים טפי והיה הארתם באחד בשבט כמו שמשו רבינו ע"ה התחיל לבאר התורה. ובאמת הבית הלל מודים להבית שמאי שהשגות התורה שבעל פה הוא אחד בשבט. אף על פי כן בעולם העשייה אין זה ניכר רק במילוי הלבנה ולכן הלכה כבית הלל אף שכפיית ההר כגיגית שהוא הפלפול היה במדת הדין. עם כל זה מודעא רבה וכו' שאין העולם יכול לעמוד בזה כידוע. ישמע חכם ויוסיף לקח כי דברים עמוקים המה וכלל גדול בתורה בכל התנאים והאמוראים אלו ואלו דברי א-להים חיים. ולכן אמרו בגמרא (ראש השנה י"ד). טעם אחד על דברי שניהם שיצאו רוב גשמי שנה. עיין בתוספות שם ולא פירש טעם פלוגתת כל אחד בפני עצמו כדרך הש"ס בכל מקום. ואמת שהדברים שיצאו מפיו הקדוש היו בקיצור גדול כדרכו ולפי הבנתו מעט דמעט רשמתי ואין חקר לתבונתו:

ג

הואיל משה באר את התורה הזאת

אלו החמדות שיש לו ולהכניסן בתורה, "בראחי יזה"ר בראחי לו חורה חבלין", והעלה הוא "משכבו לביהמ"ד", פי אותו החמדה שיש לו ימשך לביהמ"ד להכניסו בתורה, וכן מביא הפרי לדיק דברי הוזה"ק "לית לך מלה להברא לזה"ר חלא אורייתא".

שבט הרא ר"ה לאילן, ופירושו בהלכה הוא כי כל אלו הפירות שחונטין קודם שנת הם צכה של הגשמים מהשנה שעברה, ומה שמחיל לזמון אחר שנת הוא מהגשמים של שנה החדשה. ומלאת אומר שבשנת הוא החלפת הזמיתה מהגשמים של השנה החדשה, והנה השפעת הגשמים באמת כולל כל מיני השפעות, וכמו שביארנו כמה פעמים כי כל השפעות של גשמייות הניכרים בעוה"ז ביסודם הם השפעה רוחני, רק שהשפעה נתגשמה עד לעולם העשי, ובעולם הזה ניכר ההשפעה בגשמייות, אבל מזה ההשפעה

חודש שבט הוא זמן של עלי בתורה, וכדכתיב "בעשתי עשר חדש באחד לחודש הואיל משה באר את התורה הזאת" (דברים א' ג'), באחד בשבט התחיל משרע"ה לומר לזני ישראל משנה תורה, ואם כחוצ מפורש בתורה באיזה יום התחיל משרע"ה לבאר את התורה, הרי זה סימן שיש ליום הזה שייכות מיוחד להשפעה של תורה, כי יום הזה מסוגל ומיוחד להשגת התורה ולהחיל מחדש בעסק התורה, ויש לדברים אלו שייכות למה שהקדמנו שחודש שנת הוא זמן מסוגל שהאדם יתגבר על האוהויו, כי האופן היחידי שיש צכה האדם להמליך האות ג' בלטיעו להיות גובר על תאוה אלו, הוא רק צכה התורה שהתורה מרומם את האדם ומגביהו, שלא ידבק עלמו בחילומיות והלבוש שיש בכל דבר — היא התאוה שברא הקב"ה בעולם רק כעפל, רק לדבק עלמו בהשורש, ולדבק עלמו בהנהגה התורנית. וצכה התורה יכול האדם ליעול כל

אבל האמת היא שחלפת ההשפעה היא בראש חודש.

ומבאר החי' הרי"ם כי יסוד כל ההשפעות בזה העולם כולם הם מהתורה, שאם תכל באורייתא וברא עלמא, וכל ההשפעות של חיים כולן באות מלד העין החיים, ואם את רואים שיש השפעה של חיים ביום הזה, השפעה של גשמים, אז זה סימן כי בזה היום יורד השפעה מלמעלה מעין החיים, ומביא בשם ספר הישר לר"ת כי עוה"ז הוא כמו אילן הפוך, כי בעוה"ז ניכר רק הענפים והפירות של האילן, כי שורש האילן הוא למעלה, וממה שאנו רואים הפירות בעוה"ז יש ביכולתינו לעמוד קצת על שורש האילן, ומזה שאנו רואים כי בשבט מתחיל חנוכה הפירות והלמיתה מהשנה החדשה, יש לנו להבין שבאותו יום יש ההשפעה של התחדשות בתורה, ומתחיל השפעה של התחדשות בתורה, ומזה נחכוך החידוש בזה העולם אף בענינים גשמיים, כי את רואים רק הענפים והפירות מהאילן, ומזה יש בכוחנו להשיג ולידע מה שיש בהאילן עלמו.

✓ החי' הרי"ם מדייק בלשון המשנה ריש מס' ראש השנה שכתוב באחד בשבט ר"ה לאילן כדברי צ"ש, ויכר השנוי בלשון המשנה ממה שכתוב בכל מקום צ"ש אומרים או דברי צ"ש, ולשון כדברי צ"ש משמע שהאמת והנכון כדבריהם, ומפרש החי' הרי"ם כי באמת זה ההשפעה של חן החיים מהשנה החדשה נרגשת היא כבר בראש חודש, רק שאז היא הרגשה דקה, וצ"ש דמחדי עפי הם מרגישים זה ההשפעה קודם, כי באמת יש אז ההשפעה במליאות, ובייטו באחד בשבט כדברי צ"ש שכן הוא במליאות, חלא שב"ה שנקבעה ההלכה כמותם קובעים הזמן כשמרגישים ביותר ההשפעה בזה העולם, וזה בחמשה עשר בן,

13. הערות הגר"ש אלישיב מסכת ראש השנה דף ב עמוד א

לא חשיב מחומרי ב"ה ומקולי ב"ש

באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי ב"ש וכו' כתב הטו"א שיש גם נפקא מינה לגבי מנין שנות ערלה. וקשה דא"כ הוה מחומרי ב"ה ומקולי ב"ש. (ועי' לק' י"ד א) דהרי לבי"ש אינן אסורים רק אם חנטו קודם א' שבט ולב"ה אסורים גם אם חנטו לאחר א' שבט כל שחנטו קודם ט"ו אסורים, וא"כ למה לא שנה ליה בהדי הנך דמחומרי ב"ה ומקולי ב"ש.

ותירץ הטור"א דכיון דיש נפק"מ מהא דר"ה לאילן נמי לענין שנת מעשר עני ושני שזה זמן הנקבע משנה לשנה ובהא לא שייך קולא וחומרא, דהרי לכו"ע הוה שנה מיום ליום, וא"כ אמרינן דכי אתשיל לענין מעשר עני ושני אתשיל דאין כאן לא קולא ולא חומרא וע"ז איירי משנתנו. והרי איתא ביומא [פ'] דכי אתשיל בעוג מלך הבשן שבו מלא לוגמיו הוה יותר מרביעית בהא הוה ב"ש לחומרא.

14. ספר קהלות יעקב [ר"ה ס' א]

בדין ר"ה לאילנות לענין שביעית

עליהן קדושת שביעית, ושצאו בזמן שאין שנת הארץ אין על הפירות תורת שביעית, ודוקא לענין ערלה ומעשר שהוא דין על הפירות מחמת עלמן אמרינן דשנתן הוא ט"ו בשבט, משא"כ שביעית שקדושתן מכה שנת הארץ כ"ל.

וראיתי בספר מקד"ד דף רכ"ה שכתב דגם לדעת הרמב"ם ז"ל ודעמי' לגבי שביעית גם צאילן אזלינן בשנתו מר"ה לר"ה [וכל שחנט בשמינית אחר ר"ה אין זו קדושת שביעית] דמ"מ הוא פטור ממעשרות כיון דלענין מעשר שנתו ט"ו בשבט וא"כ לענין מעשר כל מה שחנט עד ט"ו בשבט נחשב פירות משל שנה הקודמת וכו"ל פירות משל שנת השביעית ופירות שנת השביעית פטור ממעשר גם בגוונא שאינו הפקר ואין זו קדושת שביעית כמבואר בירושלמי שהצאו החוס' ר"ה דו"ד פ"ג ד"ה ולשביעית. דאחרוג צה ששית הנכנס לשביעית הרי הוא לצעלים כאילן (דאזלינן לענין שביעית צהר חנטה שהיחה בששית) ומ"מ פטור ממעשרות כירק דלענין מעשר

תנן ריש ר"ה צ"ה בשבט ר"ה לאילנות כדברי צ"ש וצ"ה צט"ו זו, וזכו לענין ערלה דילפינן לה מקרא דובשנה הרביעית פטמים שצרכינית כו' ט"ש צדף י, וכן לענין מעשר כדאמרינן צדף י"ד מטעם וליקט רע"ק אחרוג צ"ה בשבט ט"ש כל הסוגיא, אולם לענין שביעית צפירות האילנות לא נחצאר בגמרא מה הוא ר"ה צאילן אם הוא מתשרי לתשרי, או מט"ו בשבט לט"ו בשבט, והגרע"א ז"ל צתוספותיו למשניות ר"ה אות ה' כתב צפשיעות דנראה דלענין שביעית גם צאילנות ר"ה שלו אי צתשרי ושכ"כ הרמ"ז ז"ל וכ"ה דעת הרמב"ם ז"ל עי' חזו"א שביעית סי' ז' ס"ק י"ג.

והטעם י"פ דלענין שביעית יסוד קדושת הפירות הוא מכה קדושת הארץ דכתיב ושנתה הארץ, שנת שנתון יהי לארץ, וכיון דדין שנת הארץ הוא מתשרי לתשרי ממילא כל הפירות (גם פירות האילן) כשבא קביעות שנתן בזמן של שנת הארץ (כא"ו"א כדיונו, פירות האילן, שחנטו, הצואה וזיתים, שהצאו שלישי, ירקות שנלקטו) חלה

15. תוספות מסכת ראש השנה דף ב עמוד א

לשטרות דתנן שטרין חוב המוקדמים - פירש בקונטרס ... ומיהו עיקר פירושו תימה גדולה שעשו תקנה פן ישכחו כל העולם מתי עמד המלך וכן סופר שכותב כל היום שטרות האיך ישכת ועוד דא"כ הוי מצוי למימר דנפקא מינה טובא לכל שטרות שלא ידעו מה לכתוב בו ביום דאין יודעין מתי מתחלת שנת המלך ועוד דכי האי גוונא לאו מוקדם לאביי דאמר בפ"ק דב"מ (ד' יג. ושם) עדיו בחתומיו זכין לו ולרב אסי דפליג עליה למה הוצרכו לעשות תקנה זו הא אמרינן אין כותבין שטר ללוה אא"כ מלוה עמו אלא בשטרי הקנאה ונראה דנפקא מינה לשטרי חוב המוקדמין היינו כגון אם עמד המלך באחד בניסן כשיגיע אחד בניסן אחר ישכח הסופר ויסבור

דאשתקד עמד המלך בשנים בניסן דעביד איניש דטעי חד יומא ויכתוב באחד בניסן בשנה ראשונה למלך ונמצא שטר זה מוקדם שנה שלימה שהיא שנה שניה וכתוב ראשונה ונמצאו ב"ד טורפין מן הלקוחות של שנה זו שלא כדון אבל עכשיו שקבעו ניסן ר"ה תו לא אתי לידי תקלה דאפי' עמד אשתקד בשנים בניסן כשמגיע ניסן אחר מתחילין למנות לו שנה אחרת ...

16. תוספות מסכת ראש השנה דף ב עמוד א

שטרי חוב המוקדמין פסולין - בשלהי איזהו נשך (ב"מ ד' עב. ושם) פי' בקונטרס פסולין לגבי משעבדי אבל מבני חרי גבי ולא יתכן וכמו שפירשנו שם (ד"ה שטר).

17. חידושי הר"ן מסכת ראש השנה דף ב עמוד א

פסולין, פירש"י ז"ל דלא גבי ממשעבדי אבל מבני חרי גבי והכי נמי מוכח בפ' איזהו נשך וא"ת היכי גבי אפילו מבני חרי והרי העדי' פסולין הם כיון שהקדימו הזמן. איכא למימר כגון דהוי שטר מוקד' במידי דעבידי אינשי למטעי ביה וכגון שכתבו שטר ללו' אעפ"י שאין מלוה עמו בשטרי דלאו אקנייתא שאעפ"י שאין כותבין אלא בשטרי אקנייתא וכדרב אסי כל מאן דלא גמר לה לדרב אסי לאו רשע הוא וכבר כתבתי זה בפ' איזהו נשך:

18. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ראש השנה דף ב עמוד א

דעת רש"י. שט"ח המוקדמים פסולים היינו לגבות משועבדים אבל מבני חרי גבי, ונראה לבאר דאין כאן חשש שיפסלו העדים מטעם דהוה רשע דחמס בדבדבר שמצוי לטעות בו נאמנים לומר, ולא יהיו פסולים לעדות. וזה הכל בדעת רש"י, והתוס' פירש דחיישינן שיכתוב בשנה שניה שנה ראשונה, ונמצא טועה בשנה שלמה וגם זה דוחק דמשום טעות רחוקה כעין זה יתקנו מנין שנות מלכים.

19. תוספות בבא מציעא דף עב/א

שטר שיש בו רבית קונסין אותו ואין גובה לא את הקרן ולא את הרבית - פריב"ם דאין גובה ממשעבדי אבל מבני חרי גבי ע"פ אותו השטר דעדים אינם פסולים דאינם עדי חמס דאין מרויחים כלום בדבר וקשה דתניא בתוספתא [פ"ה] דמכלתין המוצא שטר שיש בו רבית יקרענו בא לב"ד יקרעוהו והשתא אי גבי ביה מבני חרי אמאי יקרעוהו ימתינו עד שייגבה בו קודם וי"ל שאסור להשהותו מיהו נראה דר"מ קניס לגמרי ולא גבי ביה כל כמו שטרי חוב המוקדמים דמוקמינן בסמוך כר"מ ואף על גב שגם שם פי' בקונטרס דאין פסולין אלא לגבות ממשעבדי אין נראה דפסולין משמע דלא גבי ביה כלל ...

אבל קשה ההיא דשטרי חוב המקודמים היאך העדים כשרים דמוקמינן לה כר"מ אבל לרבנן גובה מזמן שני ולר"מ נמי היה גובה אי לאו משום דקניס ורבי יוחנן נמי לא קאמר דפסולים לרבנן אלא משום גזירה שמא יגבה מזמן ראשון והלא העדים הללו במתכוין חתמו שקר והקדימו את הזמן וי"ל כגון שיש עדים שמעידין עליהם שהיו אנוסים מחמת נפשות או כגון שאומרים טעינו בשנת המלך אי נמי בשיפורא בין מלא בין חסר ולא הזכירו בשטר בכמה בשבת אלא בכמה בחדש:

20. ערוך לנר על ראש השנה דף ב/ב

בגמרא מונין ראשונה לראשון ושניה לשני: יש להסתפק במת באדר ולא עמד שני עד אייר לאיזה מנין מונין בניסן שעדיין לא עמד מלך אחר ואפילו עמד השני בניסן תוך החדש ג"כ יש ספק למי מונין עד שעמד דודאי לא שייך למנות למלך שמת כיון שלא נכנס בשנה זו כלל. ונראה דאז כותב בשטר מנין שנות העולם:

21. חידושי הריטב"א מסכת ראש השנה דף ב עמוד ב

[ויום אחד בשנה חשוב שנה]. ואפילו כר' אלעזר דאמר (לקמן י' א') שלשים יום חשובין שנה הני מילי בדניי דאורייתא אבל הכא כך תקנת חכמים, והיינו דלא אמרינן מתני' דלא כר' אלעזר.

22. שו"ת ציץ אליעזר חלק כ סימן עה

[אציין פרפרת יפה שכתוב בספר שו"ת מים חיים (רפאפורט) בקונטרס אוצרות חיים שבסוה"ס בפ' שלח עה"פ במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה תשאו את עונותיכם ארבעים שנה

וידעתם את תנואתי", וז"ל: שמעתי בשם אא"ז הגאון החריף הגדול מוה' חיים כהן רפאפורט אב"ד דק"ק לבוב זצוק"ל, דלפי לשון המקרא הוי ליה לכתוב בהיפך שנה ליום שנה ליום תשאו את עונותיכם, ותירץ דהכי פירוש הקרא יום לשנה זה בדרך תמי' היאך יצא זאת מאת הקב"ה שעבור יום שחטאו ישאו עונש שנה, הלא הקב"ה מלא רחמים והאיך יצא משפט חמור כזה מלפניו, ומתרץ הקרא דמשפט זה שיום יהיה נחשב נגד שנה יהיה טובה גדולה עליכם כל הימים, היינו שכל השנה ישראל חוטאים לפני הקב"ה ויום אחד בשנה הוא יוהכ"פ שישראל עושין תשובה מכפר על כל השנה, וזה שמסיים הקרא יום לשנה תשאו את עונותיכם, ר"ל, שזה המשפט שיום לשנה נחשב לשנה יהי טובתכם לעולם שיום אחד בשנה הוא יוה"כ ישא עונותיכם של כל השנה, וכמאמר הכתוב כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' עכ"ל, וש"י.].

23. תוספות מסכת ראש השנה דף ב עמוד ב

אבל בתחלת שנה לא - וא"ת ולא קל וחומר הוא כדאמרינן לקמן (ד' י.) בפרקין ומה נדה שאין תחלת היום עולה לה בסופה סוף יום עולה לה בתחלתה שנה שיום אחד עולה בסופה אינו דין שיום א' עולה לה בתחלתה לאו פירכא היא אדרבה (כ"ש הכא דהכי ניהא טפי) דדין הוא בעומד (ומונה לו) אחר תחתיו באדר דמונין לו שנה בשביל יום אחד דהיינו בתחלת שנותיו כעין נדה שסוף היום עולה לה בתחלתה אבל מת בניסן לא ימנה לו שנה בשביל יום אחד כיון דהיינו סוף שנותיו כמו נדה שאין תחלת היום עולה לה בסופה.

24. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ראש השנה דף ב עמוד ב

ירושת מלך. בישראל ואוה"ע.

לא צריכא דאימנו עליה מאדר ומלך בן מלך הוא וכו'. איתא בכריתות [ה' ב] אין מושחין מלך בן מלך אמר רב אחא בר יעקב דכתיב למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו ירושה היא. ונפסק להלכה ברמב"ם (פ"א ממלכים ה"ז), וקשה דכיון דירושה היא, א"כ מה צריך נימנו וגמרו כאן ולא יהא מלך רק בניסן הא כיון דירושה היא, הוא מלך מצד עצמו והוה מלך כבר מאדר וזה תמיהה עצומה.

[1] ועמד בזה החת"ס בתשו' [או"ת י"ב] ותירץ דלאו ירושה ממש כמלכי או"ה שהארץ להם ומורישים לבניהם יהי חכם או טפש, ובמלכי ישראל אינו כן, שהנחלה אינה שלו, רק הכסא יגדיל, ואי ממלא מקום אבותיו, וראוי לכך, אז יורש אפילו איכא אחריני דעדיפי מיניה אבל אי אינו ממלא מקום אבותיו יבוא אחרים וישמשו תחתיו, ומשו"ה אמרינן הכא דלא מנינן ליה מאדר אף על פי שהוא מלך בן מלך דבעי בדיקה אם ראוי הוא והגון למלכות או לא, וזה הנמנו וגמרו ואם הוא ממלא מקום אבותיו לא הוה פנים חדשות ממש אלא כירושה. והיינו דלדבריו לבד מהירושה, הרי כיון דבא למלוך על ישראל בעינן שיהא ראוי למלא מקום אבותיו, ואם ראוי הוא ממנים אותו מדין ירושה. ולא הוה זה מינוי גמור אלא מדין ירושה [יעיי"ש].

25. שו"ת נודע ביהודה מהדורא קמא - חושן משפט סימן א

אמנם להוציא חלק אי אפשר ובפרט שדברי הכנסת הגדולה לא נהירין לי דאמו כותית לא מקרי אפילו אביו מישראל דבנך הבא מן הכותית אינו קרוי בנך אלא בנה וכל דברי הכנה"ג שם דחוקים, אמנם נראה לענ"ד שלא הזהיר קרא אלא שום תשים עליך מלך מקרב אחיך שתחלת שימת המלך ראשית מנוים לא יהיה אלא מקרב אחיך וזה במלך ראשון [2] אבל במלך בן מלך המלכות ירושה וא"צ שימה חדשה והא ראייה שאין מושחין מלך בן מלך ואף דלענין למנות לו שנה אין מונין אפילו למלך בן מלך עד שעה שמולך וכמבואר בריש מס' ר"ה היינו שקודם שמלך אין שייך למנות שנה אבל מ"מ לא שייך בו שום תשים וא"צ שימה חדשה

26. חידושי הר"ן מסכת ראש השנה דף ב עמוד ב

דכי היכי דביציאת מצרים מנינן מניסן הכי נמי למלכי ישראל מנינן מניסן. ומיהא נמי ילפי' טעמא דמלתא דמשום הכי מונין מלכי ישראל למלכותן מניסן כדי שיעשו זכר ליצ"מ שבאותו זמן שיצאו מעבדות לחירות התחילה ממשלתן. והיינו טעמא דבמסקנא דסוגיין אע"ג דאיגלי מילתא דקראי דר' יוחנן לא מוכחי דלימני מניסן כדמקשי' ואימ' תמוז ואימא אב ואימא אדר ואמרי' אלא א"ר אלעזר מהכא ויחל לבנותו וכו' אפי"ה מסקי' ואמרי' תניא כותי' דר' יוחנן והיינו לומר דנהי דקראי דר' יוחנן לא מוכחי דמניסן מנינן כיון דמקראי דר' אלעזר נפיק לן הרי אכתי נקטי' קראי דר' יוחנן למיקם אטעמא דמלת' דמשום הכי מנינן להו מניסן כדי להזכיר יצ"מ כנ"ל:

27. תוספות מסכת ראש השנה דף ב עמוד ב

מקיש מלכות שלמה ליציאת מצרים - מפשטיה דקרא לא מצי למילף משום דנולדו בו זיווני עולם דדילמא מאדר מנינן ולניסן קרי ליה חדש זיו ואפי' אי הוה (הכי) קרי ליה לאייר חדש זיו משום דאית ביה זיוא לאילני אין להוכיח דאלמא מניסן מנינן משלמה דקרי ליה חדש שני משום דהכי הוה מעשה שמלך בניסן.

28. שפת אמת על ראש השנה דף ב/ב

בתוס' ד"ה מקיש כו' ואפי' כו'. אין להוכיח כו' משום דהכי הוה מעשה שמלך בניסן וכ"כ התוס' לקמן ד"ה ת"כ דר"י ע"ש. משמע מדבריהם דבאמת י"ל דתחילת מלכות שלמה הי' בניסן. ויש לתמוה דהא איתא [בתוס'] בחגיגה (י"ז.) ד"ה אף בשם הירושלמי] דדהמע"ה נפטר בעצרת ומסתמא מלך שלמה מיד אח"כ. ודוחק לפרש כוונת התוס' דאפ"ל דמה שהמליכו אביו בחייו הי' בניסן הקודם דמ"מ לא מסתבר כלל לומר שימנה הכתוב למלכות שלמה בעוד שהי' דוד המלך חי וקים:

29. חידושי הרישב"א מסכת ראש השנה דף ב עמוד ב

הא דאמרינן שנת ארבעים שנת ארבעים לגזירה שוה, לאו גזירה שוה ממש אלא ילמד סתום מן המפורש הוא, ולהכי לא בעינן שתהא מופנה.

30. ספר טורי אבן על מסכת ראש השנה - דף ב/ב

הכי נמי שנת מ' לג"ש. ק"ל הא אמרינן פ"ג דנדה (דף כ"ב ע"ב) דג"ש שאינו מופנה כל עיקר אין למידין הימנו ללישנא קמא דהתם לכ"ע, וללישנא דר"א לרבנן, והא הכא שנת מ' ושנת עשרים דר"פ אין מופנה כל עיקר ואפ"ה למידין. וי"ל דאין זה ג"ש גמורה אלא גילוי מילתא בעלמא ללמוד סתום מן המפורש. ואולי רש"י כיון לזה במאי דפירש שם [ר"ה ב ע"ב ד"ה שנת] ר"פ כלהו שנת שבפסוק שצריכין ללמוד זה מזה כלהו גמר ר"פ ללמוד סתום מן המפורש על ידי דין ג"ש:

31. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ראש השנה דף ב עמוד ב

גז"ש דרב פפא קיבל מרבו רש"י ד"ה שנת עשרים לגז"ש ה"ב שנת ארבעים וכו'. וקשה והא גז"ש אין אדם דן מעצמו, והיכא בא למילף מהא דרב פפא. ועוד הא התם הוה גז"ש בדברי נביאים, והכא קבעי למימר גז"ש בדברי תורה. ונראה דזה קשיא ליה לרש"י להכא כתב להאריך ולבאר דרב פפא כולהו שנת שבפסוק דצריכי ללמוד זה מזה כולהו גמר להו רב פפא מרבו ללמוד סתום מן המפורש ע"י דין גז"ש ואריכות דבריו צ"ב מ"מ נראה דקאתי ליישב זה דרב פפא קיבל מרבו למידרש גז"ש שנת, ולאו בדוקא בהא דשנת עשרים וכו'. ודו"ק.

1. דף על הדף ראש השנה דף ב עמוד א

ביאור הדברים נראה בהקדם דבריו של הרב זיון ז"ל בספרו "לאור ההלכה" במאמרו המקיף "לשיטות בית שמאי ובית הלל" - שבית שמאי ובית הלל נחלקו במחלוקת יסודית, מה נחשב יותר: ה"בכח" או ה"בפועל", האם שורש הפעולה קובע שגם שעדיין לא יצא אל הפועל, או שרק עצם עשיית הפעולה נחשב, וללא הפעולה, גם השורש אינו כלום.

וביאר הרב זיון, שמחלוקת יסודית זו עוברת כחוט השני במחלוקות רבות בהן נחלקו בית שמאי ובית הלל ע"ש היטב בדבריו ובדוגמאות שהביא. לפי דבריו נראה לומר, ששורש המחלוקת בין בית שמאי ובית הלל מתי חל ראש השנה לאילנות, תלוי ביסוד מחלוקתם וכו"ל האם מעלת ה"בכח" קובעת או ה"בפועל".

העץ, לפי סדר גדילתו, מורכב משורשים, גזע, ענפים ופירות. השורשים, הם ה"בכח" של הפרי, שכן בלעדיהם אין עץ, אין ענפים ואין פירות. עץ ששורשו מת, אינו יכול להניב פירות. עץ ששורשיו חלשים פירותיו קטנים וחוורים.

ולכן בית שמאי הסוברים שמעלת ה"בכח" היא העיקר, חשיבות זמן החנטה של העץ נקבעת לפי זמן החנטה של השורש, שהוא א' בשבט. כבר בשעת חנטת השורש, מאחר וכבר יש את מעלת ה"בכח", יש בזה בכדי לקבוע ראש השנה בתאריך זה. אולם בית הלל לשיטתם שהיסוד והשורש בלבד אינם מספיקים, וצריך שתהיה מציאות, "בפועל", סוברים שרק זמן החנטה בפועל, בט"ו בשבט, שהחנטה היא בפרי עצמו ולא בשורשיו, היא הקובעת לענין ראש השנה לאילנות.